

DÜBEYS b. SADAKA

(ديبس بن سادقة)

Melikü'l-Arab Nûrî'd-devle
Ebû'l-Eaz (Egar) Dübeys b. Seyfidevle
Sadaka el-Mezyedî el-Esedî
(ö. 529/1135)**Maceraperest bir Arap emîri.**

463'te (1071) doğdu. Babası Hille Emîri Seyfûddeve Sadaka b. Mezyed'in, Büyük Selçuklu Hükümdarı Muhammed Tapar ile yaptığı ve öldürüldüğü savaşa katıldı ve esir düştü (501/1108). Sultan Dübeys'i Bağdat'a götürdü ve kendisine bağlı kalacağına dair yemin ettirdikten sonra serbest bıraktı; ancak Mezyedî ailesinin hüküm sürdüğü Hille'ye dönmesine izin vermedi. Muhammed Tapar'ın ölümünden sonra oğlu Mahmud devrinde (1118-1131) Hille'deki emirliğin başına geçen Dübeys, Selçuklu şehzadeleri arasındaki taht kavgalarından faydalanarak hâkimiyet sahasını genişletmek için faaliyete geçti. Önce Muhammed Tapar'ın öteki oğlu Mesud'u kardeşi Sultan Mahmud'a karşı tahrik etti. Yapılan savaşta Dübeys ile müttefiki Mesud yenildiler ve Mardin Artuklu Emîri Necmeddin İlgazi'ye sığındılar. Dübeys daha sonra tekrar Sultan Mahmud'a itaat arzetti. Abbâsî Halifesi Müsterşid-Billâh 512 yılı Receb ayında (Kasım 1118) Dübeys'e cübbe, fereciye, amâme, taç, kılıç, at göndererek biat etmesini ve kendisine sığınan kardeşi Emîr Ebû'l-Hasan'ı teslim etmesini istedi. Dübeys halifeye biat etmeyi kabul etti, fakat kendisine sığınan bir kişiyi teslim etmektense bu uğurda ölmeyi tercih edeceğini bildirdi. 515'te (1121) Arrân Meliki Şehzade I. Tuğrul ile Gürcistan üzerine düzenlenen sefere katıldı. Yenilgiyle sonuçlanan bu savaştan sonra kayınpederi İlgazi ile birlikte Mardin'e döndü. Dübeys 517 (1123) yılında Halife Müsterşid-Billâh ile mücadeleye girdi. Ancak halifenin ordusuna yenilince Ca'ber Kalesi hâkimi Sâlim b. Mâlik'in yanına kaçtı. Burada iken Sâlim b. Mâlik'in aracılığıyla Urfa Kontu Joscelin ve Kral II. Baudouin'e başvurarak Halep'i ele geçirmesi için yardım etmelerini istedi ve bunu kabul ettikleri takdirde kendilerine tâbi olacağını bildirdi (İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, II, 222 vd.). Bunun üzerine Kral Baudouin 26 Şâban 518'de (8 Ekim 1124) Halep önlerine geldi. Dübeys ile Joscelin de, Tel Bâşir'den hareket ederek Baudouin'e iltihak ettiler. Haçlılar Halep'e saldırıp ağaçları kestiler, türbeleri tahrip ettiler, me-

zarları soyup tabutları çaldılar ve esir aldıkları müslümanlara korkunç işkenceler yaptılar. Halk bu olaylara sebep olduğu için Dübeys'i lanetliyordu. Aynı yıl Aksungur el-Porsükî, Dimaşk Atabegi Tuğtegin ve Humus Emîri Kırhan ile birlikte Halep üzerine yürüyünce Dübeys ve müttefikleri geri çekildiler.

Dübeys daha sonra Melik Tuğrul'u Bağdat'ı istilâ ederek yeni bir Selçuklu devleti kurmaya teşvik etti. Ancak sonuç alamayınca Tuğrul ile birlikte Horasan'a gidip Sultan Mahmud'la Müsterşid-Billâh'ı kendi aleyhinde iş birliği yapmakla suçlayarak Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'e şikâyet etti. Sencer 522 (1128) yılında Sultan Mahmud'u huzuruna çağırıp Dübeys'in Hille'ye yerleşmesine izin vermesini istedi. Fakat Dübeys'in tutarsız davranışları ve maceraperestliği yüzünden bu iş gerçekleşmedi. Dübeys Bedeviler'le birleşerek yağmacılığa başladı. Bu sırada ölen Dimaşk Atabegi Böri'nin âzâtlı kölesi ve Sarhad Valisi Gümüştegin'in karısı Dübeys'e haber gönderip evlenme teklifinde bulundu. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Dübeys süratle harekete geçti, ancak yolunu şaşırarak bir bedevî kabilesine sığındı. Durumdan haberdar olan Böri onu yakalayıp huzuruna getirtti. Halife Müsterşid-Billâh, Böri'ye haber gönderip Dübeys'i kendi adamlarına teslim etmesini istedi. Musul Atabegi İmâdüddin Zengî Dübeys'in Müsterşid'e teslim edileceğini öğrenince Böri'ye mektup yazıp onu kendisine verdiği takdirde oğlu Sevinç ile emîrlerini serbest bırakacağını, ayrıca 50.000 dinar para vereceğini bildirdi. Böri bu teklifi kabul etti ve Dübeys'i İmâdüddin Zengî'nin adamlarına teslim etti (8 Zilhicce 525/1 Kasım 1131). İmâdüddin Zengî muhtemelen Sultan Sencer'in emriyle ona iyi davrandı. Dübeys daha sonra İmâdüddin Zengî ile birlikte Halife Müsterşid'e karşı yeni bir sefer tertip ettiyse de mağlûp oldu (Receb 526/Haziran 1132). Tuğrul'un ölümünden sonra Dübeys ile bir grup emîr, Mesud'a karşı birleştiler. Ancak Dübeys, aralarında Bâzdâr Yarınkuş ve mirâhür Kızıl Sungur'un da bulunduğu emîrlerin kendisini Halife Müsterşid'e teslim etmelerinden korkarak Sultan Mesud'a sığındı. Sultan onu, nüfuz ve otoritesini genişletmek isteyen Abbâsî halifesine karşı kullanmak üzere hizmetine aldı. Mesud 529 (1135) yılında Hemedan yakınlarında cereyan eden savaşta halifeyi mağlûp ederek esir aldı ve Azerbaycan'a götürdü. Halife

fe aynı yıl burada Bâtıniler tarafından öldürüldü. Bâtıniler'i cinayete azmettirmekle suçlanan Sultan Mesud bu itihardan kurtulmak için suçu Dübeys'e yükleyerek Bahtiyar adlı Ermeni asıllı bir gulâmını onu öldürmekle görevlendirdi. Bahtiyar, sultanın Merâğa'daki otağının kapısında izin almak için bekleyen Dübeys'e habersizce yaklaşıp onu katletti (14 Zilhicce 529/25 Eylül 1135). Sultan Mesud, Dübeys'i Halife Müsterşid'in intikamını almak için öldürttüğünü söyledi ve daha sonra onun kızıyla evlendi.

Dübeys, köy ve şehirleri yağmalayıp hac yollarının güvenliğini ortadan kaldırmakla beraber kaynaklar ondan cesur ve cömert bir insan olarak bahsederler. Şair, edip ve âlimlerle kendisine sığınanları himaye ederdi. Devrin meşhur şairlerinden Harîrî ondan övgüyle söz etmektedir (*Maķâmât*, s. 342). Bazı kaynaklar Dübeys'in de güzel şiirler yazdığını kaydeder. İbnü'l-Adîm *Buğyetü't-ṭaleb*'de onun iki beytine yer verir (s. 246-247).

BİBLİYOGRAFYA :

Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162) (nşr. ve trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1987, s. 268, 281; Harîrî, *Maķâmât*, Beyrut, ts., s. 336-344; *Mücmelü't-tevarîh ve'l-kıssaş* (nşr. Muhammed Ramazânî), Tahran 1318 hş., s. 385, 414-415; İbnü'l-Kalanîsî, *Târîhu Dimaşk* (Zekkâr), s. 323, 326, 328, 330, 335, 366, 367, 396; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 199, 205, 207; X, 42, 44-50, 52-53; *Ahbârü'd-devletî's-Selcûkiyye* (Lugal), s. 75; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, II, 197-198, 200, 221-225, 228-229, 247-251; a.mlf., *Buğyetü't-ṭaleb*, s. 238-240, 246-247, 249; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 302; Bûndârî, *Zübdetü'n-Nuşra* (Burslan), s. 117-118; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 263-265; Ebû'l-Ferec, *Târîh*, II, 361-365, 368-370, 626-627; Müstevfî, *Târîh-i Güzide*, Tahran 1364, s. 352, 358; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümû'z-zâhire*, V, 256; Hindüşâh Nahcivânî, *Tecâribü's-selef der Tevârîh-i Hulefâ' ve Vüzerâ-yi İşân* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1357 hş., s. 293, 295-296; C. E. Bosworth, "The Political and Dynastic History of the Iranian World (A. D. 1000-1217)", *CHIr.*, V, 115, 123; Coşkun Alptekin, *The Reign of Zangi (421-541/1127-1146)*, Erzurum 1978, s. 22-24, 33-35, 37, 41, 50; a.mlf., *Dimaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)*, İstanbul 1985, s. 89, 91-92; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1984, II, bk. İndeks; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, 142, 149, 159; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, Ankara 1987, s. 24, 54, 56-62, 84, 85, 88-89, 97-98, 107; Abdülkerim Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 47-48, 50-51; K. V. Zetterstéen, "Müsterşid", *İA*, VIII, 835; Faruk Sümer, "Mesud", a.e., VIII, 136-138; C. E. Bosworth, "Mazyad", *Et*² (İng.), VI, 966. ABDÜLKERİM ÖZEYDİN